

Cooperation of Territorial Communities in the Context of Decentralization of Power in Ukraine

UDC: 35:35.08:005.95/.96:004.9(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/152315>

Goncharuk Nataliia

Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-2681-6687>, goncharuknt@gmail.com

Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)

Abstract

This article examines the cooperation of territorial communities within the framework of local self-government reform and the decentralization of power in Ukraine. The objective of this article is to conduct the research of the current state and challenges of the cooperation of territorial communities amid the decentralization process in Ukraine, while also identifying potential avenues for future development in both martial law scenarios and the post-war period. The essence of the "cooperation of territorial communities" concept, encompassing principles, forms, mechanisms, stimulation, financing, and control, is explored in-depth. It is determined that further research is needed to address the issue of cooperation among territorial communities within the context of decentralization, accounting for prevailing trends, as it remains a pressing concern in the ongoing development of local self-government in Ukraine. The present study demonstrates that the cooperation of territorial communities serves as a crucial mechanism to address the issue of resource limitations faced by local self-government bodies. By pooling together material, financial, and human resources, communities can effectively fulfill the functions and responsibilities of basic-level local self-government bodies across various spheres of public life. The author conducts a comprehensive analysis of the legal framework and provides an assessment of the current state of development regarding the cooperation of territorial communities in Ukraine. The study substantiates that collaboration among territorial communities is an essential mechanism to enhance the efficiency and capabilities of local government bodies, such as rural, town, and city councils. This cooperative approach enables these bodies to effectively tackle local challenges and improve the quality and accessibility of public services for citizens. Moreover, the author identifies specific pathways for further advancing the cooperation of territorial communities during martial law and in the post-war period, within the larger context of decentralization of power in Ukraine.

Keywords: local government, cooperation of territorial communities, inter-municipal cooperation, territorial community, development of territorial communities, public administration, local government reform, decentralization, city council, town council, rural council, local government bodies, local government officials, cooperation mechanisms

Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні

Гончарук Наталія

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)

Анотація

Стаття присвячена проблемі співробітництва територіальних громад в умовах реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. Метою статті є дослідження сучасного стану та проблем співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні та визначення шляхів подальшого розвитку співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану та післявоєнний період. Розкрито сутність поняття «співробітництво територіальних громад», принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю. Встановлено, що питання співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади потребує додаткового дослідження з урахуванням сучасних трендів, є актуальним питанням на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування. Показано, що співробітництво територіальних громад є одним із механізмів вирішення проблеми нестачі ресурсів в органах місцевого самоврядування, обмеженої спроможності багатьох сільських, селищних, міських рад та базується на принципі об'єднання матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів громад для забезпечення виконання функцій та повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня у різних сферах життєдіяльності. Проаналізовано нормативно-правові засади та охарактеризовано сучасний стан розвитку співробітництва територіальних громад в Україні. Обґрунтовано, що співробітництво територіальних громад є необхідним механізмом підвищення ефективності та спроможності органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських рад) вирішувати питання місцевого значення, підвищувати якість і доступність надання публічних послуг громадянам. Визначено шляхи подальшого розвитку співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану та післявоєнний період у процесі здійснення децентралізації влади в Україні.

Ключові слова: місцеве самоврядування, співробітництво територіальних громад, міжмуніципальне співробітництво, територіальна громада, розвиток територіальних громад, публічне управління, реформування місцевого самоврядування, децентралізація, міська рада, селищна рада, сільська рада, органи місцевого самоврядування, посадові особи місцевого самоврядування, механізми співробітництва

Стаття надійшла / Article arrived: 05.06.2023

Схвалено до друку / Accepted: 08.08.2023

Вступ.

В сучасних умовах налагодження співробітництва територіальних громад є надзвичайно актуальним. Це пов'язано з тим, що, по-перше, процес об'єднання громад шляхом їх укрупнення практично завершився, новообрані у 2020 р. органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень і відповідних ресурсів для їх виконання, що надало значно ширші можливості для налагодження різностороннього співробітництва з іншими територіальними громадами; по-друге, недонадходження, у зв'язку з військовою агресією РФ, коштів до місцевих бюджетів територіальних громад вимагає від органів місцевого самоврядування їх ефективного і раціонального використання та ширшого впровадження інструментів співробітництва; по-третьє, об'єднання зусиль кількох громад необхідне у зв'язку із збільшенням кількості отримувачів адміністративних, освітніх, соціальних, медичних та інших послуг у громадах за рахунок внутрішньо переміщених осіб; по-четверте, співробітництво територіальних громад відкриває можливі перспективи для вирішення проблемних питань за рахунок коштів європейського співтовариства, максимально ефективного використання потенційної міжнародної фінансової допомоги, урахування європейської практики використання міжмуніципального співробітництва у діяльності громад (Практичний поради́ник, 2022, с. 2), по-п'яте, співробітництво громад дозволяє органам місцевого самоврядування забезпечити ефективне здійснення управлінських процесів шляхом залучення більш професійних і компетентних кадрів.

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, здійснення децентралізаційних процесів передбачало одним із першочергових завдань формування спроможних територіальних громад, які здатні самостійно, за мінімального залучення коштів з державного бюджету, вирішувати питання місцевого значення, забезпечувати належний рівень надання публічних послуг на території громади, зокрема у сфері житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, культури, розвитку інфраструктури тощо.

Однак, як зазначили експерти Асоціації міст України, 75% територіальних громад залишаються дотаційними, лише 14% є донорами і лише 11% громад є збалансованими, у зв'язку з чим фінансова спроможність значної кількості територіальних громад потребує подальшого зміцнення (Податкове та бюджетне законодавство у 2021-2022 рр. – декілька важливих цифр).

Враховуючи це, для подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності територіальних громад, завершення процесів реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні, забезпечення якості надання органами місцевого самоврядування публічних послуг необхідним є використання механізмів співробітництва територіальних громад, впровадження міжнародних трендів муніципального співробітництва.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Проблематика розвитку та співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні є на даний час досить актуальною, а тому викликає значний науковий інтерес у багатьох вітчизняних науковців. Так, проблеми децентралізації влади в Україні у контексті оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад комплексно розглянуто в колективній монографії за редакцією С. Сєрьогіна та І. Чикаренка (2021), можливості територіальних громад як ключового фактора соціально-економічного розвитку територій досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як Н. Гончарук, Л. Прокопенко, Т. Крушельницька, О. Рубчак, С. Тарабан (Goncharuk, Prokopenko, Krushelnitska, Rubchak, & Taraban, 2021). Дослідження особливостей впливу процесів співробітництва територіальних громад на забезпечення стійкості і сталого розвитку територій (Ігнат & Маматова, 2022) та процеси інтегрування інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад до кластерної моделі реалізації пріоритетів регіональної смарт-спеціалізації у воєнний і повоєнний період в Україні (Ігнат, 2022) проведено О. Ігнатом та Т. Маматовою. Сучасний стан та тенденції розвитку співробітництва територіальних громад в Україні стали об'єктом наукових досліджень Н. Ситника та К. Жовтяка (2021), проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України (Сірик, 2017) та ефективність використання механізмів співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади – З. Сірика (2020), необхідність співробітництва територіальних громад в умовах фінансової децентралізації – К. Васьківської, А. Пелехатого, Ю. Галімука, Л. Лозінської (Васьківська, Пелехатий, Галімука, & Лозінська, 2019), напрями удосконалення співробітництва територіальних громад в Україні – Т. Лозинської та Г. Аранчій (Лозинська, & Аранчій, 2021) та інших.

Водночас, актуальність даної проблематики, необхідність підвищення ролі і значення територіальних громад у вирішенні питань

місцевого значення та створенні комфортного середовища для громадян, наявність проблем у періодвоєнного стану та необхідність їх вирішення у післявоєнний період, євроінтеграційні прагнення нашої країни та потреба пошуку оптимальної моделі співробітництва територіальних громад в умовах сучасних надскладних викликів та децентралізації влади в Україні вимагає подальших ґрунтовних досліджень різноманітних аспектів розвитку співробітництва територіальних громад з урахуванням сучасних трендів.

Метою статті є дослідження сучасного стану співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні та визначення шляхів подальшого розвитку співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Викладення основного матеріалу.

Співробітництво територіальних громад є одним із важливих напрямів здійснення процесів реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. Співробітництво громад базується на принципі об'єднання ресурсів сільських, селищних та міських громад для забезпечення виконання функцій та повноважень органів місцевого самоврядування у різних сферах: наданні публічних послуг, житлово-комунальному господарстві, благоустрої, пожежній безпеці, освіті, охороні здоров'я, вирішенні інших питань місцевого значення і є в сучасних умовах важливим механізмом вирішення проблеми нестачі ресурсів в органах місцевого самоврядування та обмеженої спроможності багатьох із них.

Співробітництво територіальних громад дозволяє більш ефективно використовувати наявні в них матеріальні й фінансові ресурси та можливості, сприяє вирішенню проблеми кадрового забезпечення територіальних громад, посиленню їх інституційної спроможності, допомагає розвивати інфраструктуру, здійснювати благоустрій територій, підвищувати громадську безпеку та покращувати якість публічних послуг, що надаються громадянам. Іншими словами, налагоджене співробітництво дозволяє робити очевидні та вимірні речі у тих чи інших сферах життєдіяльності територіальних громад на користь їх жителів (Практичний порадишник, 2022, с. 1).

Сьогодні, не дивлячись на складні умови воєнного стану, чисельність територіальних громад, які використовують механізм міжмуніципального співробітництва в Україні, як зазначають О. Ігнат і Т. Маматова, поступово зростає. На їх думку, в умовах війни із російськими агресором, а також під час

відновлення інфраструктури після її завершення, разом із залученням додаткових ресурсів держави, національних і регіональних фондів, волонтерських рухів, міжнародних організацій, програм і проєктів, розвиток міжмуніципального співробітництва має отримати нового імпульсу, а успішність проєктів міжмуніципального співробітництва значною мірою буде залежати від рівня довіри, який спостерігається у середовищі проєкту та між громадами-учасницями (Ігнат, & Маматова, 2022, с. 114).

Співробітництво територіальних громад – це відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень (Про співробітництво, 2014).

Слід зазначити, що сьогодні, окрім поняття «співробітництво територіальних громад» (СТГ), досить широко, як синонім йому, особливо в науковій літературі, вживається термін «міжмуніципальне співробітництво» (ММС). Однак, враховуючи те, що в законодавстві цей термін відсутній, на наш погляд, недоцільно його застосовувати в офіційних документах органів місцевого самоврядування (рішеннях сільської, селищної, міської ради, виконавчого комітету ради, розпорядженнях сільського, селищного, міського голови, договорах про співробітництво тощо).

Міжмуніципальне співробітництво почало розвиватись в Україні ще на початку 2000-х років. Цьому сприяло проведення, починаючи з 2003 р., щорічного Всеукраїнського конкурсу проєктів та програм розвитку місцевого самоврядування, а також популяризація та допомога у впровадженні міжмуніципального співробітництва міжнародних та донорських організацій, зокрема GIZ, SDC, ПРООН, Європейська Комісія, Рада Європи, Sida, USAID, CIDA та ін.

На наш погляд, потужним імпульсом для розвитку міжмуніципального співробітництва у межах усієї країни стало прийняття в червні 2014 р. Закону України «Про співробітництво територіальних громад», яким було на законодавчому рівні закріплено механізм співробітництва територіальних громад. Законом передбачено організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання,

фінансування та контролю, а також створено умови для реалізації територіальними громадами конституційного права на об'єднання своїх ресурсів для вирішення спільних соціально-економічних проблем, реалізації інвестиційних проектів, ефективного використання коштів місцевих бюджетів, підвищення дієвості управлінських рішень тощо. Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» основними принципами співробітництва є принципи законності, добровільності, взаємної вигоди, прозорості та відкритості, рівноправності учасників, взаємної відповідальності суб'єктів співробітництва за його результати (Про співробітництво, 2014). Зазначені принципи мають використовуватися у тісній взаємозалежності та взаємозв'язку.

Даним Законом визначено п'ять форм співробітництва: делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності – інфраструктурних об'єктів; утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів; утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень (Про співробітництво, 2014).

Однак, як слушно зазначають Т. Лозинська та Г. Аранчій, органи місцевого самоврядування найчастіше використовують три основні форми співробітництва – реалізацію спільних проектів, спільне фінансування об'єктів комунальної власності, утворення спільних комунальних підприємств, а дві інші можливості щодо делегування завдань та утворення спільного органу управління використовуються рідко, хоча вони можуть досить суттєво впливати на фінансові витрати громад. Тому розв'язання проблеми використання усіх інструментів співробітництва територіальних громад у контексті розширення повноважень органів місцевого самоврядування в процесі децентралізації влади є важливим, оскільки це сприяє економічному розвитку громад (Лозинська, & Аранчій, 2021).

Відповідно до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (п. 33.1 і п. 33.2) до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад належать

повноваження щодо схвалення проекту договору про співробітництво та інших рішень, пов'язаних із здійсненням відповідно до зазначеного Закону співробітництва територіальних громад, а також заслуховування звітів, пов'язаних із здійсненням відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» співробітництва територіальних громад, суб'єктом якого є територіальна громада села, селища, міста. Тобто, з метою підвищення ефективності своєї діяльності та раціонального використання коштів місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування можуть використати будь-яку форму співробітництва шляхом укладення відповідного договору про співробітництво (Про місцеве самоврядування, 1997).

На початку створення міжмуніципальне співробітництво виступало універсальним шляхом для громад, які не скористалися процедурою добровільного об'єднання, а вже згодом співробітництво територіальних громад почало закріплювати свої позиції ефективного механізму, який дає можливість досягти поліпшення якості життя забезпечення не лише територіальних громад, а й регіонів і сприяє удосконаленню менеджменту органів місцевого самоврядування (Ситник, & Жовтяк, 2021, с. 121).

Слід зазначити, що не дивлячись на сформовану законодавчу базу та створення необхідних передумов для розвитку спроможних громад, співробітництво територіальних громад в напрямку вирішення місцевих проблем і реалізації спільних проектів спочатку не було досить поширеною практикою. Так, у перший рік реформи децентралізації (2014 р.) таким інструментом співпраці скористалося лише декілька громад, якими було укладено 2 договори про співробітництво. Надалі, зважаючи на переваги, які надає цей інструмент для місцевого розвитку, простежується позитивна динаміка використання органами місцевого самоврядування різних практик міжмуніципального співробітництва.

Як свідчить аналіз, у 2018-2022 рр. відбулося прискорення динаміки співпраці між територіальними громадами майже у 4,5 рази. У 2020 р. уже було укладено договорів про співробітництво на 22% більше, у 2021 р. – на 19%, а в 2022 р. – на 17% більше, ніж у попередньому році відповідно (Моніторинг реформи, 2022а).

Найбільший відсоток серед укладених договорів про співробітництво складають договори про реалізацію спільних проектів – 73,1% та співфінансування комунальних підприємств – 15,1%. Водночас, договори про делегування виконання завдань складають 8,8%

від загальної кількості договорів, договори про утворення спільних комунальних підприємств – 2,6%, а договори про утворення спільного органу управління – 0,4% (Ситник, & Жовтяк, 2021, с. 123).

Станом на 01 липня 2023 р. у порівнянні з минулим періодом 476 територіальних громад уклали 315 договорів міжмуніципального співробітництва (без урахування окупованих територій). Аналіз показав, що кількість територіальних громад, які скористалися міжмуніципальним співробітництвом і є лідерами в цих процесах, найбільша у Полтавській області – 80, Рівненській – 54, Вінницькій – 48, Дніпропетровській – 40, Львівській – 38. Водночас, найменшу кількість договорів, а саме 1 договір уклали територіальні громади Херсонської, 2 – Луганської, 4 – Донецької, 5 – Закарпатської, 6 – Тернопільської областей. Із загальної кількості проектів співробітництва найбільша кількість приходить на сферу освіти, охорони здоров'я, соціальне забезпечення – 176, лише по 6 проектів на сферу житлово-комунального господарства, благоустрій та пожежну безпеку, 121 – на інші проекти (Моніторинг реформи, 2023b).

Згідно із Реєстром договорів про співробітництво територіальних громад, станом на 25 липня 2023 р. укладено 975 договорів серед громад (Реєстр договорів, 2023). Аналіз свідчить, що договори укладалися як між двома, так і більше громадами, залежно від їх розміру та наявних проблем, які потребували вирішення.

Практичний досвід функціонування міжмуніципального співробітництва показав, що таке співробітництво вирівнює розподіл ресурсів у територіальних громадах різної спроможності, сприяє вирішенню більш складних завдань, оскільки об'єднує зусилля і свідчить про ефективність такої співпраці у різних сферах життєдіяльності територіальних громад, забезпечує сталий розвиток та підвищення якості та доступності надання публічних послуг громадянам.

На наш погляд, заслуговує на увагу думка колективу авторів (Васьківська, Пелехатий, Галімух, & Лозінська, 2019, с. 7) щодо необхідності затвердження на обласному рівні програми сприяння співробітництву територіальних громад та визначення важелів стимулювання такої взаємодії, визначення тих напрямків співробітництва, які є пріоритетними для розвитку регіону, та стимулювання їх реалізації громадами через спільні дії, передовсім шляхом певної фінансової підтримки з обласного бюджету. Таке фінансове стимулювання спрямовуватиметься на реалізацію проектів,

важливих не лише для громад, а й визначених як першочергові на рівні регіону, тобто буде мати масштабний ефект.

Ми погоджуємося також із вітчизняними вченими (Лозинська, & Аранчій, 2021), що на даному етапі децентралізації публічного управління у сфері міжмуніципального співробітництва виникають нові виклики, що потребує удосконалення механізму співробітництва територіальних громад з огляду на необхідність розвитку їх економічної основи, а також, що корисними у контексті удосконалення співробітництва територіальних громад можуть бути: визначення на державному рівні об'єктів, створення або реконструкція яких можливі лише на умовах співробітництва; створення асоціацій територіальних громад або інших утворень, які будуть виконувати координаційну функцію та здійснювати управління їх спільним майном, що зменшить кошти на управління; законодавче забезпечення більшої гнучкості органа управління міжмуніципальною співпрацею та ін.

Існує потреба переосмислення органами місцевого самоврядування фінансової політики в напрямку економії коштів і надання соціальних послуг задля збільшення їх ефективності та якості, зниження вартості, а також використання інструментів співробітництва муніципалітетів для вирішення цих завдань. Таке співробітництво територіальних громад і органів місцевого самоврядування дозволить збільшити економію коштів, витрачених з бюджетів різних рівнів (Васьківська, Пелехатий, Галімух, & Лозінська, 2019, с. 2).

Перспективним напрямом розвитку співробітництва територіальних громад є застосування кластерного підходу, який дозволить запровадити нову галузеву форму співробітництва громад, забезпечить більш інтегровану діяльність в певній сфері співробітництва. Цей вид партнерських відносин дозволить в процесі інтегрованої кооперації матеріальних, фінансових та людських ресурсів органів місцевого самоврядування комплексно підійти до вирішення важливих питань, сприятиме покращенню якості життя населення та забезпеченню сталого розвитку територіальних громад (Чайка, 2019).

Отже, як показав аналіз, співробітництво територіальних громад на даний час є доволі інноваційною та необхідною практикою діяльності сільських, селищних та міських громад України, оскільки новоутворені в 2020 році територіальні громади не є абсолютно спроможними та фінансово самодостатніми, більшість із них потребує додаткової підтримки у вирішенні своїх завдань і повноважень.

Успішність міжмуніципального співробітництва залежить від дотримання територіальними громадами базових принципів співробітництва, принципів демократичного врядування, а також від ефективного використання передбачених законодавством різноманітних форм, методів та інструментів.

Висновки і пропозиції.

Таким чином, співробітництво територіальних громад відкриває для них можливість ефективно об'єднувати матеріальні, фінансові й людські ресурси та спільно вирішувати питання місцевого значення і складні завдання розвитку територій; розширити спектр надання населенню публічних послуг та підвищити якість їх надання; стати більш конкурентоспроможними й отримувати доступ до залучення коштів державно-приватного партнерства, міжнародних грантів; сприяти створенню нових робочих місць і залученню інвестицій, оптимізації робочих і управлінських процесів за рахунок залучення більш кваліфікованих і професійних кадрів, зменшенню виробничих витрат і побудові ефективної логістики та інфраструктури. У результаті співробітництва територіальних громад виникає синергетичний ефект об'єднання всіх ресурсів територіальних громад, що сприяє розвитку кожної із цих громад.

Разом з тим, у процесі реформування публічного управління та децентралізації

влади для забезпечення подальшого розвитку співробітництва територіальних громад необхідно чітко усвідомлювати наявні в цій сфері проблеми й виробляти спільне бачення шляхів їх вирішення, розробити на всіх рівнях (національному, регіональному та місцевому) комплексну систему організаційно-правових, управлінських, фінансових, інформаційних, навчальних та інших заходів, встановити більш дієве та ефективне співробітництво між органами місцевого самоврядування та відповідними місцевими органами виконавчої влади, організувати для працівників органів місцевого самоврядування спеціальні навчальні програми з питань розвитку міжмуніципального співробітництва (програми підвищення кваліфікації, семінари-тренінги, дистанційне навчання), застосовувати кластерний підхід, впроваджувати міжнародні тренди муніципального співробітництва.

В умовах децентралізації влади активне використання механізму міжмуніципального співробітництва сприяє ефективному й раціональному вирішенню питань місцевого значення, підвищенню інституційної, фінансової, кадрової та цифрової спроможності територіальних громад, покращує якість життя населення кожної територіальної громади та підвищує рівень довіри громадян до місцевої влади, в цілому сприяє подальшому розвитку територіальних громад в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Васьківська, К.В., Пелехатий, А.О., Галімуков, Ю.О., & Лозинська, Л.Д. (2019). Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. №8. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.8.1
- Ігнат, О. В. (2022). Інтегрування інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад до кластерної моделі реалізації пріоритетів регіональної смарт-спеціалізації у воєнний і повоєнний період в Україні. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій* (с. 178-191). Відновлено з <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-04-02>.
- Ігнат, О., & Маматова, Т. (2022). Співробітництво територіальних громад задля забезпечення стійкості і сталого розвитку. *KELM (Знание, Образование, Право, Менеджмент)*, 5(49), 109-116.
- Лозинська, Т. М., & Аранчій, Г. А. (2021). Напрями удосконалення співробітництва територіальних громад в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.1.6
- Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади: станом на 10 січня 2022 р. (2022a). Міністерство розвитку громад та територій України. Київ.
- Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади: станом на 01 липня 2023 р. (2023b). Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Київ. Відновлено з https://mtu.gov.ua/files/00_84.pdf
- Податкове та бюджетне законодавство у 2021-2022 рр. – декілька важливих цифр (2022). Відновлено з <https://decentralization.gov.ua/news/14373>
- Практичний порадник для представників органів місцевого самоврядування по налагодженню співробітництва територіальних громад. (2022). Відновлено з <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/816/>
- Про місцеве самоврядування в Україні. №280/97-ВР. (1997, Травень 21). Закон України. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
- Про співробітництво територіальних громад. №1508-VII. (2014, Червень 17). Закон України. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
- Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад (2023). Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Відновлено з <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>
- Серьогін, С. М. (Ред.), & Чикаренко, І. А. (Ред.). (2019). *Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад*. (Коллективна монографія). Дніпро: ДРІДУ НАДУ.

- Ситник, Н. С., & Жовтяк, К. В. (2021). Сучасні тенденції розвитку співробітництва територіальних громад в Україні. *Бізнес Інформ*, 6, 120-126. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2021_6_18
- Сірик, З. О. (2020). Ефективність використання механізмів співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади. *Регіональна економіка*, 2, 17-32. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-2>.
- Сірик, З.О. (2017). Проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України. *Інвестиції: практика та досвід*, 16, 102-107.
- Чайка, А. (2019). Кластерний підхід при співробітництві територіальних громад. Відновлено з <https://samoorg.com.ua/blog/2019/09/11/klasterний-pidhid-pri-spivrobitnitstvi-teritorialnih-gromad/>
- Goncharuk, N. T., Prokopenko, L. L., Krushelnytska, T. A., Rubchak, O. B., & Taraban, S. V. (2021). The capability of amalgamated territorial communities as a key factor in the socio-economic development of territories. *Studies of Applied Economics*, 39(6): Special Issue: Innovative Development and Economic Growth in the CIS Countries. DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5267>

REFERENCES

- About local self-government in Ukraine. No. 280/97-BP. (1997, May 21). Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
- About the cooperation of territorial communities. No. 1508-VII. (2014, June 17). Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
- Chaika, A. (2019). Cluster approach in the cooperation of territorial communities. Retrieved from <https://samoorg.com.ua/blog/2019/09/11/klasterний-pidhid-pri-spivrobitnitstvi-teritorialnih-gromad/>
- Goncharuk, N. T., Prokopenko, L. L., Krushelnytska, T. A., Rubchak, O. B., & Taraban, S. V. (2021). The capability of amalgamated territorial communities as a key factor in the socio-economic development of territories. *Studies of Applied Economics*, 39(6): Special Issue: Innovative Development and Economic Growth in the CIS Countries. DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5267>
- Ignat, O. V. (2022). Integration of the toolkit for supporting the cooperation of territorial communities into the cluster model of implementing the priorities of regional smart specialization in the war and post-war period in Ukraine. *Scientific and educational innovation center of social transformations* (pp. 178-191). Retrieved from <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022-04-02>.
- Ignat, O., & Mamatova, T. (2022). Cooperation of territorial communities to ensure sustainability and sustainable development. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*, 5(49), 109-116.
- Lozynska, T. M., & Aranchii, G. A. (2021). Directions for improving the cooperation of territorial communities in Ukraine. *Public administration: improvement and development*, 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.1.6
- Monitoring of the reform of local self-government and territorial organization of power. (2022, January 10). Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. Kyiv.
- Monitoring of the reform of local self-government and territorial organization of power. (2023, July 1). Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine. Kyiv. Retrieved from https://mtu.gov.ua/files/00_84.pdf
- Practical advisor for representatives of local self-government bodies on establishing cooperation between territorial communities. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/816/>
- Register of agreements on cooperation of territorial communities (2023). Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>
- Seryogin, S. M. (Ed.), & Chikarenko, I. A. (Ed.). (2019). *Decentralization of power in Ukraine: evaluation of the results of the formation and development of self-sufficient communities*. (Collective monograph). Dnipro: DRIDU NADU.
- Sirik, Z. O. (2017). Problems and possibilities of cooperation of territorial communities of Ukraine. *Investments: practice and experience*, 16, 102-107.
- Sirik, Z. O. (2020). The effectiveness of the use of cooperation mechanisms of territorial communities in conditions of decentralization of power. *Regional economy*, 2, 17-32. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-2>.
- Sytnyk, N. S., & Zhovtyak, K. V. (2021). Modern trends in the development of cooperation between territorial communities in Ukraine. *Business Inform*, 6, 120-126. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2021_6_18
- Tax and budget legislation in 2021-2022 - some important figures. (2022). Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/14373>
- Vaskivska, K.V., Pelekhaty, A.O., Galimuk, Y.O., & Lozynska, L.D. (2019). Cooperation of territorial communities in conditions of decentralization. *Efficient economy*, 8. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.8.1